

§ 3.1. Як ми жили разом

КЛЮЧОВЕ ЗАПИТАННЯ

Чому життя в поліетнічному середовищі — це балансування між співпрацею і конфліктами?

Основні поняття, ідеї: поліетнічність, мультикультуралізм, співжиття, співпраця, конфлікти

ЗАВДАННЯ ► Джерела 1–2

- * Яким змістом автор (Джерело 1) наповнює поняття «мультикультурний» та «поліетнічний»?
- * Які аргументи використано в Джерелі 1 для доведення тези про поліетнічність Галичини?
- * У чому виявилось етнічне розмаїття Донбасу (Джерело 2)?

► 1. Погляд дослідника. Василь Расевич

Галичина не була мультикультурною, бо різні народи не жили «разом», вони жили «поруч». Явище мультикультуралізму характерне для кінця ХХ століття. Це була свого роду формула для того, щоб впорядкувати життя різних суспільств після чергового великого переселення народів. Свідченням тому, що Галичина була поліетнічною, але не мультикультурною є те, що народи жили відособлено і глибина їхніх взаємовпливів була мінімальною. Рівень взаємопроникнення культур був також мінімаль-

ним, оскільки нагадував дорогу з одностороннім рухом — долучення до польського національного проекту було можливим лише за цілковитої асиміляції русинів або євреїв. Претензія мати власну, окрему (не потішну) культуру мала бути не тільки обґрунтованою, але й готовою захистити себе. А оскільки два народи русини і поляки претендували на одну й ту ж територію, то про ніяке серйозне взаємопроникнення культур не йшлося. Статистика змішаних шлюбів греко-католиків із римо-католиками неухильно демонструє, що йшлося швидше про колонізацію. Особливо характерною ця тенденція була для міського населення. Саме брак взаємовпливу призвів до етнічних катастроф ХХ століття, бо у сусідів бачили чужинця.

Расевич В. Мультикультурність в минулому : тези виступу на засіданні Галицького дискусійного клубу «Mytusa» 14 травня 2011 р. [Електронний ресурс] / В. Расевич // Режим доступу: <http://zaxid.net/blogentry/92678/>

► 2. Погляд дослідника. Гіроакі Куромія

Яким етнічно різним був Донбас, можна побачити на прикладі українського поета Володимира Сосюри (1898–1965), який народився в місті Дебальцеве на Донбасі. Серед своїх предків він мав щонайменше шість націй: серби, угорці, євреї, українці, французи і карачаї. Донські козаки, суміш росіян й українців, включали особливу групу неслов'ян: калмиків. Так само серед запорозьких козаків було багато неслов'ян:

євреїв, татар, поляків, турків. Микита Хрущов тепло згадує болгарських фермерів дореволюційного Донбасу, «які вели багато найкращих сільських господарств. Вони були прекрасними організаторами. Вони буквально заповнили ринки високоякісними, дешевими продуктами». У Донбасі було багато німецьких фермерів, нащадків тих німців, які приїхали заселяти степ за правління Катерини II.

Куромія Г. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-і роки [Текст] / Гіроаки Куромія. — К. : Основи, 2002. — С. 70.

► 3. Реклама

Реклама сіялок заводу Ельворті
(м. Єлисаветград, сьогодні — Кіровоград)

ЗАВДАННЯ ► Джерела 3–5

- ★ Які приклади позитивної взаємодії та взаєморозуміння наведені в Джерелах 3–5? В яких сферах життя була така взаємодія?
- ★ Уважно розгляньте Джерело 3. На які соціальні та національні групи розрахована реклама? Як ви вважаєте, якої національності чоловік, що зображений у капелюсі? Чому виробник техніки вирішив використати саме такий спосіб реклами для своєї продукції?
- ★ Чому польська родина (як правило, католики за віросповіданням) запросила до себе у помешкання українських колядників (Джерело 4)?
- ★ Якою постає перед нами картина буденного життя у багатонаціональному кварталі м. Києва (Джерело 5)? Чому коментарі бабусі Ірини Жиленко не викликають роздратування (Джерело 5)?

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vseok.org.ua/taxonomy/term/94>

► 4. Свідчення очевидця

Зі спогадів Романа Малащука

«На Різдво Христове 1932 року хор був уже готовий і ми пішли колядувати. <...>

Одного вечора минаємо одну хату, староста хору каже, що в цій хаті живуть поляки, отже тут не колядуємо. Але лише минули ми цю «польську» хату, а з неї вибігає господар, ображений і майже зі сльозами в очах робить нам зауваження — як то ми могли минути його хату, та він «такий самий як всі і святкує як всі в селі». Очевидно, звертаємо і

колядуємо під його хатою (в тих часах колядники колядували під хатами, а не — в хатах, як тут тепер) з подвійною силою: «Даруй волю, щастя й долю нашій Україні» — лунає під хатою поляка».

Малащук р. 3 книги мого життя: Спомини. Т. 1. Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу [Текст] / Роман Малащук — Торонто, 1987. — С. 23.

ДОВІДКА.

Малащук Роман — (1911–1991) — провідний член ОУН, громадський діяч Організації Українського Визвольного Фронту в Канаді, один із засновників СУМ, ЛВУ, видавництва «Гомін України» і Дослідного інституту «Студіюм», довголітній і почесний голова Світового Українського Визвольного Фронту. Народився на Тернопіллі. Освіту здобув у Станіславській та Коломийській гімназіях. У 30–40 ві роки ХХ ст. брав участь у національних змаганнях. Після Другої світової війни переїхав до Канади. Помер у Торонто.

► 5. Свідчення очевидця

Зі спогадів письменниці Ірини Жиленко

Кожен двір був — величезний, незвіданий світ. І таких дворів у кварталі (від Ботсаду до вул. Паньківської) було шість, або й сім. Тепер натомість стоїть один здоровенний кухонний стіл. Один на весь квартал. І все так просто, і ніяких тайн... Спрощення. Як зовнішнє, так і внутрішнє. Наш двір (як і інші київські двори) був багатонаціональним. Українські, російські, польські, єврейські родини. Жив, навіть, один китаець. Ніколи я не чула ні сварок, ні образ на національному ґрунті. Хіба що бабуся, бувала, добродушно зауважить: «О, вже загіригикали у Риви, пора вставати...» (під нами жили євреї). Або: «Щось сварилися сьогодні Бульковські. Так уже цвенькали та пшекали...». А китаець торгував чудесними паперовими ліхтариками.

Жиленко І. В. Євангеліє від ластівки [Електронний ресурс]: Вибране з десяти книг / Ірина Жиленко. — Харків : Фоліо, 1999. — «Українська література ХХ століття». — Режим доступу: <http://www.khpg.org.ua/pda/index.php?id=976002868>.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 6–8

★ Чому певні політичні зміни не вплинули на взаємини української та єврейської родин (Джерело 6)? У чому причина таких стосунків?

★ Які політичні сили могли ініціювати випуск подібних листівок на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (Джерело 7)? З якою метою здійснювалося подібне?

★ Що спільного в Джерелах 7 та 8? Як ви ставитеся до гасел на листівках, плакатах, що закликають до міжнародної ворожнечі? Відповідь обґрунтуйте. ?

ДОВІДКА

Ірина Жиленко (1941 р.н.) — українська письменниця, авторка близько двадцяти книг: «Соло на сольфі», «Автопортрет у червоному», «Вікно у сад», «Концерт для скрипки, дощу і цвіркуна», «Дім під каштаном», «Ярмарок чудес» та інших.

► 6. Свідчення очевидця

Зі спогадів Євгена Сверстюка

«Я зростав в українському середовищі, лише школа була польською. <...> У нашому селі жила одна родина євреїв. Для нас, дітей, найважливішою особою була Рифка, бо саме вона продавала морозиво з козячого молока. Правду кажучи, прибутки Рифки від продажу морозива були мізерні, але ми, діти, дуже її просили не кидати цю справу. <...>

Була така історія. Батько позичив у єврея Гершка із Дружкополя гроші під процент. Мені запам'яталося, як батько остаточно з ним розраховувався. У шухляді серед гудзиків, голок й різних клаптиків матерії завжди лежало кілька довгастих папірців із підписом батька й написом «вексель». Їх не можна було чіпати. У вересні 1939 року увесь дотеперішній порядок речей зазнав краху, і всі відразу це збагнули. Одного вечора прибіг до нас той Гершко з Дружкополя й попросив батька нікому не говорити про те, що він позичив у нього гроші під процент.

— Невже ж я тобі ворог, Гершку, щоб тепер говорити комусь, що я позичав у тебе гроші під процент? — запитав батько.

— Звичайно, Ліксандре, я тебе знаю. Одначе трохи згодом Гершко прийшов знову, на цей раз із проханням повернути йому борг. Батько сказав йому те, про що знали всі: придбана земля не має тепер жодної вартості, так само як і польські гроші. Тепер їх віддати просто, і він їх, звичайно, поверне.

— Усе змінилося, Ліксандре, але ми не змінилися, — сказав Гершко.

— Це правда, Гершку, — погодився батько. — Не прошу тебе повернути увесь борг, лише частину, і то не грішми, а натурою.

— Добре, розрахуємося чесно.

Усе це мені запам'яталося тому, що я почув, як хтось із сусідів сміявся з батька і його боргів. Пізніше ж я помітив, як батько, приховуючи це від усіх, повертає борги. А згодом, як я вже казав, виникла проблема, як непомітно позбутися землі.

Мої батьки часто вживали слово «порядність», вимовляючи його з великою повагою. У мене це слово чомусь асоціювалося з достатком, а не з тим, коли, наприклад, гроші позичають під чесне слово. Пам'ятаю, що коли іноді батько казав мені щось купити по дорозі зі школи, то він звичайно, не давав мені грошей, бо дітям грошей не давали. Я ж чудово знав, до якого магазину маю піти й сказати: «Прошу дати мені те й те, я син Ліксандра із села Сільце». Продавець єврей давав товар, вписував його ціну в зошит й прощався зі мною. Мій батько дуже цінував таку довіру.

Сверстюк Є. Ми вибирали життя (Розмова з Богумілою Бердиховською та Ольгою Гнатюк) / Євген Сверстюк // Бердиховська Б. Бунт покоління [Текст] / Богуміла Бердиховська, Оля Гнатюк ; пер. з пол. — К. : Дух і літера, 2004. — [Електронний ресурс]. — <http://www.ukrcenter.com/Література/Євген-Сверстюк/49169-1/>
Ми-обирали-життя-розмова-з-Богумілою-Бердиховською-та-Ольгою-Гнатюк.

► 7. Листівка. 1936 р.

Село Беліїв Станіславського воєводства

Український селянин! Український робітнику!..

Євреї — споконвічний ворог української нації.

Від цього дня ніхто не піде працювати до єврея.

Єврей мусить щезнути з української землі.

Хто піде до єврея працювати, буде суворо засуджений.

Гон М. Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період [Текст] : монографія / Максим Гон. — Рівне : Волинські обереги, 2006. — С. 260.

ДОВІДКА

Сверстюк Євген — дисидент, громадський діяч, письменник, доктор філософії, головний редактор часопису «Наша віра». Народився на Волині 1928 року. Закінчив Львівський університет. Брав участь у «Самвидаві». Упродовж 1973–1978 років перебував у засланні.

► 8. Листівка часів німецької окупації

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://foto.meta.ua/3165415.image>

► 9. Погляд дослідника. Гіроаки Куромія

У промисловому Донбасі татари, мусульмани часто були для слов'ян жертвами. Місцева влада переслідувала татар, що, як стверджувала вона, не є людьми. 1902 року на вугільній шахті Якобенка російські шахтарі, роздратовані чутками, що їхні низькі заробітки пояснюються впливом татарських робітників, вдерлися до їхніх бараків, побили і порізали їх.

Стосунки між росіянами й українцями були інколи напруженими. У сільській місцевості вони жили дуже схожим життям, проте села були або російськими, або українськими і майже не змішувалися одне з одним. Деякі особливості життя, як, наприклад, російський звичай будувати огорожі навколо будинків, українцям не подобався. Здається, в містах і робітничих селищах стосунки були ще напруженішими. Росіяни й українці мали одні для одних образливі назви. <...> Російські шахтарі «постійно ворогували» з місцевими українцями, головним чином через жінок. Робітники крали речі у селян, просто «щоб допекти ненависному хохлу». За словами колишнього більшовицького активіста, в Донбасі їхня ворожнеча «систематично виливалася в найдикіші форми різанини». <...>

Куромія Г. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-і роки [Текст] / Гіроаки Куромія. — К.: Основи, 2002. — С. 71–73.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 9–12

* Про які конфлікти між росіянами та українцями йдеться у тексті (Джерело 9). З яких причин виникали ці конфлікти?

* Чому автор спогадів (Джерело 10) не вказує на причину погрому євреїв? За допомогою яких фрагментів тексту можна зрозуміти причини? Що найбільше вразило дітей у погромі? Чому?

* Наскільки правдиво (Джерело 10) ілюструють світліни дитячі спогади (Джерела 11 та 12)?

* Зверніть увагу на датування спогадів (Джерело 10) та час появи світлин. Про що це свідчить? Чому антиєврейські кампанії відбувалися в роки суспільно-політичних потрясень?

► 10. Свідчення очевидця. Микита Хрущов

ДОВІДКА

Хрущов Микита Сергійович (17.04.1894 — 11.09.1971) Після смерті Й. Сталіна — перший секретар ЦК КПРС (1953–1964), голова Ради Міністрів СРСР (1958–1964). У жовтні 1964 року внаслідок внутрішнього перевороту в ЦК КПРС Хрущов був позбавлений усіх посад й усунений від державного і партійного керівництва.

Тричі Герой Соціалістичної Праці (1954, 1957, 1961). Герой Радянського Союзу (1964).

Про єврейські погроми 1905 року в Донбасі

«У дитинстві, живучи в Донбасі, я був свідком єврейського погрому. <...> Був гарний, сонячний осінній день. <...> Народ кинувся на інший бік схилу. Солдати ж не пускали до міста робітників. Пролунав залп. Хтось кричав, що стріляють угору, хтось, що стріляють холостими, лише, щоб налякати, але якісь солдати стріляли бойовими патронами. Горлали хто як міг. Потім настала пауза, і народ знову кинувся на вояків. Уже пізно ввечері люди розійшлися. Я чув потім розмови робітників із нашої хати, які потрапили в Юзівку. Вони розповідали, як там грабували євреїв, і самі приносили якісь трофеї: хто — чоботи, цілий десяток, хто — одяг. Інші розповідали, як пішли юрбою євреї з якимись прапорами і несли на собі свого царя! Їх зустріли росіяни з кийками. Тут єврейський цар сховався на шкіряному заводі. Завод підпалили. Він справді згорів. А в ньому начебто згорів їхній цар.

Іншого дня одразу після школи я побіг у Юзівку, подивитися, що там діється. Ніхто нікого не затримував, народ сунув усіма вулицями містечка. Грабували. Я бачив розбиті годинникові магазини, пух і пір'я літало вулицями. Коли грабували єврейські помешкання, то розпорювали перини, а пух витрушували. <...> Я почув, що багато побитих євреїв лежать у заводській лікарні, і вирішив зі своїм дружком сходити туди. Прийшли ми з ним і побачили жахливу картину: лежало багато трупів у декілька рядів».

Хрущев Н. Воспоминания [Текст] / Никита Хрущев // Вопросы истории. — 1991. — № 4. — С. 56–57.

► 11. Фотодокумент

Вид квартири євреїв після погрому. Київ, 1920 р.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Sections/Jews/>

► 12. Фотодокумент

Синагога на Деміївці після білопольського погрому. Київ, 1920 р.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Sections/Jews/>

ЗАВДАННЯ ► Джерела 13–15

★ Що спонукало радянське партійне керівництво розпочати кампанію із створення єврейських комун, шляхом переселення останніх у сільськогосподарські райони (Джерело 13)? Яка категорія єврейства потрапила під дію цієї акції?

★ Між якими національними групами був спровокований конфлікт (Джерела 14 та 15)? Що стало його причиною?

► 13. Офіційний документ

З промови голови ЦВК СРСР М. І. Калініна на I Всесоюзному з'їзді Товариства по землеоблаштуванню трудящих євреїв в СРСР (ТЗЕТ)

17 листопада 1926 р., Москва.

Безсумнівно, організація землеробських комун, організація селянського землеробського господарства у цих конкретних умовах є, мабуть, одним із найбільш дієвих засобів самозбереження єврейської нації <...> Я думаю, що ця течія, що охопила значну частину єврейської народної інтелігенції й ще більш значні верстви єврейської бідноти, саме прагнення сісти

на землю, має під собою <...> економічну необхідність, бажання так чи інакше зміцнити свою економічну базу <...> Уряд підходить до кожного питання практично; ми бачимо, що єврейська біднота страждає, що потрібно знайти для неї якийсь економічний вихід, і переселення євреїв є якби віддушиною, економічним виходом для єврейської бідноти.

Калинин М. І. Евреи-земледельцы в Союзе народов СССР (речь М. Калинина на I Всесоюзном съезде ОЗЕТ в Москве 17 ноября 1926 г.) [Текст] / М. И. Калинин. — М.: ЦП ОЗЕТ, 1927. — С. 10–11.

► 14. Погляд сучасника. О. Шліхтер

Голова української філії Комітету по земельному устрою трудящих євреїв (УкрКОМЗЕТ) О. Г. Шліхтер про єврейське переселення.

Питання одержання землі <...> є для українського селянства питанням його повсякденного буття. Навколо кожної вільної десятини землі на селі відбувається найжорстокіша боротьба: кому із безземельних або малоземельних селян її одержувати. Цілком природно, що вже по одному цьому факту надання землі не малоземельним та безземельним селянам, а євреям, що не працювали дотепер на ній, викликає у селян певні дорікання й невдоволення, і, завдяки цьому, єврейська колонізація посилює антисемітські настрої.

Шлихтер А. Правда о еврейском переселении [Текст] / А. Шлихтер. — Х.: Госиздат Украины, 1928. — С. 3.

► 15. Із газетної публікації

Газета «Новая година», 20 червня 1926 року

Український народ має замало землі. З Подільської, Київської чи Харківської губернії українські селяни вимандрують у світ за очі — на Сибір, до Ташкенту, щоб тільки кусник землі дістати <...>. А в тому самому часі уряд України відступає жидам велику смугу врожайної землі, розриває тіло українському народу, спроваджує з усіх сторін жидів і творить для них державу.

Цит. за: Орлянський В. С. Євреї України в 20–30-ті роки ХХ сторіччя: соціально-політичний аспект В. С. Орлянський [Текст]. — Запоріжжя : ЗГТУ, 2000. — С. 76.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 16–18

★ Які факти свідчать про результативність праці євреїв на землі (Джерело 16)? Про яких сусідів йдеться у Джерелі 16? Чому вони називають євреїв куркулями?

★ Як на формування українсько-єврейських стосунків впливала урядова політика (Джерела 17 та 18)?

► 16. Свідчення очевидця. С. Епштейн

(З інтерв'ю єврея-колоніста Калініндорфський єврейський національний район, 1929 р.)

«Працюємо змалку... Живемо непогано... Сусіди скося поглядають на нас, куркулями звать. Та які ж ми куркулі? Працюємо з ранку до пізнього вечора. Землю гарно обробляємо, пари гарні маємо <...>, просапні, город; як бачите самі, сад непоганий підтримуємо. Все робимо, не байдикуємо».

Епштейн С. По єврейських колоніях: подорожні нотатки голови I-ої Полтавської робітничої делегації для ознайомлення з єврейськими переселенськими колоніями [Текст]/ С. Епштейн. — Полтава : Райспілка, 1929. — С. 35–36.

► 17. Погляд громадського діяча. Володимир Жаботинський

Уяви собі психологію херсонського селянина, який навіть не може сьогодні обробити ту десятину, яку він обробляв за часів Миколи II, бо він не може полагодити поламаного плуга, не може купити худобу і т.п., і раптом він бачить на залізничній станції товарний вагон і пару нових залізних плугів, чи теплушку, з якої висувають голови здорові воли, і він питає: для кого це все? У відповідь чує: для єврейських колоністів, яких уряд хоче поселити на нашу землю. Я ще не бачив у житті нічого такого, що було б виміркуване так добре для збудження ненависті, як ця процедура.

Жаботинський В. Кримська колонізація [Текст]// Вибрані статті з національного питання / В. Жаботинський. — [Б. м.]: Бібліотека українознавства: «Сучасність», 1983. — С. 116–117.

► 18. Мовою цифр

Лише за 1924–1930-ті роки було організовано 162 нові сільськогосподарські колонії в українській сільській місцевості, що, разом із попередніми, складало 210. Ще 40 єврейських сільськогосподарських колоній було в Криму. Цей рух до землі <...> на 1931 рік охоплював 172 тис. українських євреїв, зайнятих у сільському господарстві <...>.

Магочій р. Історія України [Текст] / Роберт Павло Магочій. — К. : Критика, 2007. — С. 493.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 19–22

★ Розгляньте Джерело 19. Уявіть, що біля світлини відсутній підпис. Чи здогадалися б ви про національне походження цих людей? За якими ознаками?

★ Порівняйте джерела 19 та 20, 21 та 22. Що для цих людей є спільним, не зважаючи на місце проживання, час та національне походження?

★ Що об'єднує бригадира та хлібороба (Джерела 21 та 22)? Про що б вони могли говорити при зустрічі? Чи згадували б про своє етнічне походження? Відповідь обґрунтуйте.

▶ 19. Фотодокумент

*Євреї-колоністи на польовому стані.
Кінець 1920-х рр.*

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ozet.ort.spb.ru/>

▶ 20. Фотодокумент

*Колгоспники читають газету.
Полтавщина 1937 р.*

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrmap.kiev.ua/index.php?id=272&lang=uk>

▶ 21. Фотодокумент.

*Кращий бригадир колгоспу імені 1-го Травня,
с. Синельниково Дніпропетровської обл., Фенічев*

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Sections/Famine/>

▶ 22. Фотодокумент

*Землероб з єврейського колгоспу
«Вірбіджанець». Україна, 1936 р.*

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.eleven.co.il/i/11618/1146_prev.jpg

